

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО КРАЇН АФРИКИ

EVOLUTION OF POLICY OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA TOWARDS AFRICAN COUNTRIES

Олійник М.П.,

*доктор історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної комунікації та політології
Хмельницького національного університету*

У статті на основі документів та наукового доробку вітчизняних і зарубіжних дослідників автор проаналізував етапи становлення, їхні особливості та зміст політики КНР щодо країн Африки. Встановлено, що до середини 1950-х років XX ст. про неї як самостійний напрямок зовнішньої політики Китаю говорити не варто. З середини 1950-х—до середини 1970-х років ця політика формувалася й розвивалася під впливом маоїстської ідеології, яка передбачала всебічну допомогу національно-визвольним рухам і молодим незалежним державам у їхній боротьбі проти колоніалізму та імперіалізму.

З'ясовано, що з початком «чотирьох модернізацій» в 1978 р. в КНР політика Бейджину щодо Африки поступово позбувалася ідеологічних шор і ставала більш прагматичною, а також відсувалася на другий план через брак ресурсів і небажання псувати відносини із західними інвесторами.

Доведено, що на провідні позиції в зовнішній політиці КНР країни Африки повернулися після трагічних подій на площі Тяньаньмень в 1989 р. Успіхи в проведенні реформ і зростання потенціалу Китаю дозволили йому активізувати відносини з країнами Африки, тим більше, що була потреба в отриманні природних ресурсів. У поєднанні з наростаючою торгівлею зброєю, розвитком інфраструктурних проектів зазначені фактори забезпечили стрімке зростання китайсько-африканського товарообігу та перехід на початку XXI ст. до формування відносин стратегічного партнерства між КНР та африканськими країнами, інструментом якого став Форум китайсько-африканського співробітництва (FOCAC). Логічним продовженням політики Китаю на поглиблення стратегічних відносин з африканськими країнами стало їхнє залучення до реалізації глобального геостратегічного проекту «Один пояс, один шлях», дослідження чого доцільно продовжити в подальших роботах.

Ключові слова: Африка, КНР, політика, співробітництво, товарообіг.

In the article, on the basis of documents and scientific work of domestic and foreign researchers, the author analyzed the stages of development, their features and the content of the policy of the People's Republic of China towards African countries. It was established that by the mid-1950s of the XX century it is not worth talking about the policy of the People's Republic of China towards Africa as an independent direction of foreign policy. From the mid-1950s to the mid-1970s, this policy was formed and developed under the influence of Maoist ideology, which provided comprehensive assistance to national liberation movements and young independent states in their struggle against colonialism and imperialism.

It has been found that with the beginning of the "Four Modernizations" in 1978 in the PRC, Beijing's policy towards Africa gradually got rid of ideological beliefs and became more pragmatic, and also took a back seat due to a lack of resources and a reluctance to spoil relations with Western investors.

It has been proven that Africa returned to the leading positions in the foreign policy of the PRC after the tragic events in Tiananmen Square in 1989. Success in carrying out reforms and increasing China's potential allowed it to intensify relations with Africa, especially since there was a need to obtain natural resources. In combination with the growing arms trade, the development of infrastructure projects, these factors ensured the rapid growth of Sino-African trade and the transition at the beginning of the 21st century to the formation of strategic partnership relations between the People's Republic of China and African countries, the instrument of which was the Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC). Their involvement in the implementation of the global geostrategic Belt and Road Initiative became a logical continuation of the PRC's policy of deepening strategic relations with African countries, the study of which should be continued in future works.

Key words: Africa, China, politics, cooperation, trade.

Постановка проблеми. Одним з найбільш впливових акторів міжнародних відносин в сучасному світі, безсумнівно, є Китайська Народна Республіка (КНР). Стратегічною метою КНР є досягнення глобального лідерства, а одним з основних засобів – затверджений у вересні 2013 р. урядом глобальний інфраструктурний проект «Один пояс, один шлях». Його реалізація передбачає проведення активної багатовекторної зовнішньої політики. Важливим її напрямком є відносини з африканськими країнами.

Це зумовлюється зростанням значення африканського континенту в світовій політиці, військово-технічній та соціально-економічній сферах. Крім того, КНР зацікавлена в імпорті африканських природних ресурсів, які становлять близько 30% світових запасів мінеральних копалин [1]. Зокрема, звідси Китай імпортує чверть необхідної нафти [2, с. 15]. Щоб краще розуміти особливості політики Бейджину щодо Африки, доцільно проаналізувати її розвиток упродовж усього існування КНР.

Актуальність останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасної історіографії свідчить про зростання уваги дослідників до різних аспектів зазначеної проблеми. Так, короткий історичний огляд китайсько-африканських відносин і їхнього сучасного стану в різних сферах, від дипломатії до військово-технічного співробітництва, зробили Джудіт ван де Луї [2], Олексій Волович [1] та та Венгін Хі [3]. Логічним його продовженням можна вважати незалежне дослідження в рамках Азійської програми Chatham House (Королівського інституту міжнародних відносин) Керрі Брауна та Чжана Чуна [4].

Основні напрямки економічної політики, зокрема в сфері економіки, в першому десятилітті XXI ст. проаналізував Роман Томберг [5]. Особливості сучасної інвестиційної політики Бейджину дослідили Дмитро Татакі [6]. та Олександра Терентьева [7]. Аналізу розвитку політичних та економічних відносин КНР з країнами Африки присвячена робота Ростислава Федіва [8].

Дослідники RAND Corporation Ларрі Ханауер і Лайл Дж. Морріс проаналізували наслідки поглиблення китайсько-африканських відносин і перспективи відносин США та Китаю в Африці [9].

Деякі аспекти сучасної політики КНР у сфері військового та військово-технічного співробітництва з африканськими країнами розглянули Ганс Спросс [10] і Роман Кот [11]. Потенційні наслідки для національної безпеки США розширення відносин Китаю з Африкою проаналізували в Центрі RAND Arroyo, який входить до складу RAND Corporation. Підсумком проведеної роботи стала публікація звіту за підписом Ллойда Тролла [12]. Аналізу політики КНР щодо африканських країн під кутом зору неокolonіалізму присвятили свої статті Іван Беленко [13], Юрій Мельник [14] та інші дослідники.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений історіографічний аналіз дозволяє зробити висновок, що досьгодні відсутні узагальнюючі наукові роботи із зазначеної проблеми.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є науковий аналіз еволюції політики КНР щодо Африки впродовж усього періоду існування комуністичного Китаю, що дозволяє простежити вплив на неї ідеологічних, соціально-економічних, міжнародних та інших чинників. Розуміння особливостей цієї політики дозволяє краще аналізувати сьогоденні китайсько-африканські відносини та прогнозувати їхній розвиток.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політика КНР щодо країн Африки пройшла складний шлях. Спершу комуністична влада об'єктивно не мала змоги перейматися африканськими справами, тим більше, що народи континенту перебу-

вали в колоніальній залежності. Мати ж справи з колонізаторами не дозволяла комуністична ідеологія. Крім того, всі три незалежні африканські держави – Ліберія, Ефіопія та Південно-Африканська Республіка – не визнали КНР. Тому відносини з далеким континентом підтримували лише приватні підприємці. Саме тому обсяг китайсько-африканської торгівлі становив лише 12 млн доларів США в 1950 р. і 34,7 млн у 1955 р. [4, с. 4].

Фактичним початком сучасних китайсько-африканських відносин стала Бандунгська (Індонезія) конференція 29-ти країн Азії та Африки 18–24 квітня 1955 р. Під час конференції прем'єр Держради Китаю та міністр закордонних справ КНР Чжоу Енлай, зустрічаючись з керівниками делегацій африканських держав, активно проводив думку, що «ми всі належимо до країн третього світу, ми є країнами, що розвиваються», що Китай не прагне гегемонії та відстоює п'ять принципів мирного співіснування, ухвалені на конференції: 1) взаємна повага територіальної цілісності та суверенітету; 2) взаємний ненапад; 3) невтручання у внутрішні справи один одного; 4) рівність і взаємні вигоди; 5) мирне співіснування [4, с. 2].

Після конференції Китай перейшов до практичного втілення обіцянок: у травні 1956 р. встановив дипломатичні відносини з Єгиптом, а в 1958 р. – з Алжиром, Марокко, Суданом і Гвінеєю [1; 2, с. 3]. Зазначимо, що «єдиною умовою при встановленні дипломатичних відносин з КНР було визнання принципу «одного Китаю», тобто, заперечення будь-якого офіційного статусу Тайбея» (Республіки Китай на Тайвані – *Авт.*) [9, с. 212]. Велике значення для розширення китайсько-африканських відносин мав візит прем'єра Держради КНР Чжоу Енлая до 10-ти африканських країн у грудні 1963 р.-лютому 1964 р. [1]. Зокрема, завдяки укладеним торговельним угодам, взаємний товарообіг у 1965 р. досяг 250 млн. дол., що було піком у 60-х роках [4, с. 3]. Проте значно більше значення, на нашу думку, мало встановлення дипломатичних відносин ще з 16 африканськими країнами, що суттєво вплинуло на результати голосування на засіданні XXVI-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН 25 жовтня 1971 р. Резолюції № 2758 «Відновлення законних прав Китайської Народної Республіки в ООН», коли делегації 26 африканських країн підтримали прийняття КНР в ООН і надання їй місця постійного члена Ради Безпеки з одночасним припиненням членства Республіки Китай [2, с. 2; 15, с. 62-71].

Крім встановлення дипломатичних відносин, Китай підтримав боротьбу африканських країн за новий порядок, надаючи їм фінансову, економічну, технічну та військову допомогу.

В кінці 1970-х років розпочався новий етап політики КНР щодо Африки. Він був зумовлений початком реалізації в 1978 р. ініційованої

Ден Сяопіном широкомасштабної програми «чотирьох модернізацій», що певною мірою зменшило активність китайської політики в Африці. Щоб розвіяти занепокоєння деяких африканських лідерів у перспективах подальшої співпраці, в грудні 1982 р. прем'єр Держради КНР Чжао Цзянь у ході візиту до одинадцяти африканських країн пропагував чотири оновлені принципи китайського співробітництва з Африкою: рівність та взаємна користь; акцент на практичних результатах; різноманітність за формою; економічний розвиток [2, с. 5; 4, с. 5]. На практиці це означало переведення китайсько-африканських відносин в прагматичне русло, що передбачало відмову від більшості програм допомоги країнам Африки через відсутність у Китаю фінансових ресурсів для цього. Крім того, Бейджин був зацікавлений у збільшенні обсягу західних інвестицій в китайську економіку, тому боявся налякати інвесторів своєю допомогою революційним рухам у Африці.

Зазначимо, що цей етап протривав лише до 4 червня 1989 р., коли комуністична влада жорстко розігнала протести на площі Тяньаньмень. Ці події шокували Захід. Він рішуче засудив насильство. Натомість більшість країн Африки промовчали. В цих умовах КНР активізував дипломатичну активність з метою відновлення попереднього рівня відносин.

У 1990-х роках почали вповні проявлятися позитивні результати глибоких економічних реформ, проведених у КНР у ході модернізації країни. Щорічні темп зростання китайської економіки складала близько 8%. Внаслідок – зросли можливості для китайського експорту якісних дешевих товарів на африканський ринок. Одночасно різко збільшився попит на імпорт природних ресурсів з Африки, насамперед енергоресурсів. Позитивно вплинула китайська політика поєднання дешевих банківських кредитів із заохоченням створення спільних підприємств, яких до кінця 1990-х рр. у 47 країнах Африки було вже 480. Крім того, важливу роль відіграло й практичне завершення налагодження дипломатичних відносин КНР з африканськими країнами. На кінець 1990-х таких держав вже було 45 [1; 3, с. 146; 14].

Зазначені успіхи дозволили сторонам перейти на якісно новий рівень відносин. Як з'ясувала Веньпін Хі, з огляду на позитивний досвід інтеграції в рамках Європейського Союзу, досвід його взаємодії з США, Канадою та Японією на рубежі 1990-х і 2000-х років, низка африканських держав запропонувала КНР створити щось подібне [3, с. 147]. З цією метою в жовтні 2000 р. в Бейджині на першій конференції було засновано Форум китайсько-африканського співробітництва (ФОСАС). У рамках досягнутих домовленостей КНР до червня 2002 р. списала борги з 31 африканської держави на суму понад 10 млрд юанів.

Загалом, реалізація рішень першої конференції ФОСАС різко пришвидшила взаємний товарообіг: він зріс з 10,6 млрд у 2000 р. до 18,5 млрд у 2003 р. [2, с. 13; 3, с. 147-148].

Такі дії Бейджину стали гарним тлом для підготовки рішень другого Форуму на рівні міністерської конференції, яка відбулася в грудні 2003 р. в Аддис-Абебі. Міністри КНР і 44 африканських держав ухвалили План дій на 2004–2006 рр. Одразу по тому в Аддис-Абебі пройшла китайсько-африканська ділова конференція, яка сприяла зменшенню митних тарифів на китайські товари, скасуванню мит для експорту з найбідніших африканських країн та збільшенню китайських інвестицій [3, с. 149]. Результат не забарився: за три роки товарообіг зріс у 2,7 рази й досяг у 2006 р. 50 млрд доларів, а в Африці вже працювало 800 компаній з КНР [3, с. 151].

Етапним у розвитку політики КНР щодо Африки став I саміт ФОСАС і третя міністерська конференція в листопаді 2006 р. в Бейджині за участі Голови КНР Ху Цзіньтао та глав держав чи урядів 35 африканських держав. Глава КНР запропонував вивести китайсько-африканські відносини на рівень стратегічного партнерства. В якості конкретних дій він оголосив про вісім масштабних заходів: створення китайсько-африканського фонду розвитку, надання африканським країнам пільгових кредитів на 5 млрд доларів, здійснення китайських інвестицій на 1 млрд доларів, списання боргів низці найбідніших африканських країн, запровадження нульової митної ставки на 190 продуктів з таких країн, створення трьох-п'ятьох офшорних економічних зон в Африці, підготовка фахівців для африканських країн та будівництво 30 місцевих лікарень тощо [3, с. 153]. Реалізація такої політики подвоїла товарообіг – до 107 млрд доларів у 2010 р. Це дозволило, підкреслює Роман Томберг, «Китаю стати другим економічним партнером Чорного континенту після США» [5].

Логічним продовженням цього курсу стали рішення четвертої, в листопаді 2009 р., в єгипетському Шарм-еш-Шейху та п'ятої, в липні 2012 р. в Бейджині, міністерських конференцій ФОСАС. У них брали участь делегації вже 49 африканських країн. Бейджин уже традиційно обіцяв надавати кредитні та митні преференції для найбідніших африканських країн, оприлюднював широку програму іміджевих проєктів у сфері освіти, медицини й туризму, а у відповідь отримувал розширення доступу до африканського ринку. Вони мимоволі опинилися поза увагою дослідників, які зосередилися на аналізі висунутої у вересні 2013 р. головою КНР Сі Цзіньпінем ініціативи «Один пояс, один шлях» та місця в ньому африканських країн. Не зупиняючись на її суті (це потребує окремого дослідження), лише зазначимо, що досить

швидко вона набула масштабів глобального геополітичного проекту, який охоплює практично весь світ. У цьому контексті важливе значення мав II саміт ФОСАС і шоста міністерська конференція в Йоганнесбурзі в грудні 2015 р. за участю делегацій КНР та 50 африканських держав. Виступаючи на ній, Сі Цзіньпін оголосив, що для забезпечення реалізації стратегічного китайсько-африканського співробітництва Китай «запропонує 60 мільярдів доларів США фінансової підтримки, включаючи 5 мільярдів доларів безкоштовної допомоги та безвідсоткових позик, 35 мільярдів доларів пільгових позик та експортного кредиту на більш вигідних умовах, 5 мільярдів доларів додаткового капіталу для Китайсько-африканського фонду розвитку та спеціальної позики для розвитку африканських малих і середніх підприємств кожен, а також китайсько-африканського фонду співпраці виробничих потужностей із початковим капіталом 10 мільярдів доларів» [16]. Набутий досвід в реалізації інвестиційних проектів, величезне фінансування забезпечили зростання китайсько-африканського товарообігу в 2017 р. до 170 млрд доларів [1; 17].

Ще більше ув'язали в єдине ціле стратегічне китайсько-африканське співробітництво і реалізацію глобального геостратегічного проекту «Пояс, шлях» (уточнена назва проекту «Один пояс, один шлях») III саміт ФОСАС в Бейджині у вересні 2018 р. за участю глав держав і урядів практично всіх країн Африки, крім Есватіні, генерального секретаря ООН, а також керівників 27-ми міжнародних і регіональних африканських організацій [1; 17]. Виступаючи на саміті, Сі Цзіньпін наголосив, що «масштабні інфраструктурні проекти в Африці», на реалізацію яких КНР вчергове виділяє 60 млрд., «підуть на користь усім» [18]. Уперше в рішеннях ФОСАС на цьому саміті порушувалося «питання безпеки та військово-технічного співробітництва (ВТС)» [1].

Його актуалізація, наголошується в публікації Ганса Спрасса, зумовлена необхідністю захисту торгових шляхів у рамках реалізації проекту «Шлях, пояс», зростанням ролі китайських військових у забезпеченні миру в африканських країнах і потребами ведення збройового бізнесу. Відтак у червні 2018 р. в Бейджині був проведений перший Китайсько-африканський форум з оборони та безпеки [10]. На основі його пропозицій Бейджин планує «створити Китайсько-африканський фонд миру і безпеки для стимулювання співробітництва в сфері підтримки миру і стабільності, ... запустити понад 50 програм у галузях безпеки, миротворчої діяльності, правоохоронній сфері, боротьбі з піратством та протидії тероризму» [11]. В цьому контексті слід розглядати й відкриття в серпні 2017 р. китайської військової бази в Джибуті.

Говорячи про зазначену політику, необхідно відзначити, що певна частина дослідників «вказують на неочевидність вигод для країн Африки від китайської присутності. Така політика неокolonіалізму характеризується асиметричністю та несправедливістю відносин між учасниками, зменшенням суверенітету країн Африки, зростанням їх зовнішнього боргу» [6, с. 109]. Прихильники такої точки зору апелюють до того факту, що торгівля між КНР і африканськими країнами має відверто колоніальний характер, коли Піднебесна переважно експортує товари з високою доданою вартістю, зокрема ІТ-продукцію, а імпортує переважно нафту й сировину, та що на об'єктах в Африці працюють переважно фахівці з КНР та різноробочі з Африки. Ще одним звинуваченням є те, що Бейджин при наданні кредитів передбачає, що для їхнього повернення країна-позичальник повинна розраховуватися переважно енергоресурсами. Через падіння цін на них позичальник може опинитися в борговій кабалі. Заради об'єктивності зауважимо, що ніхто з прихильників цієї версії не говорить про ситуацію, коли ціни на сировину зростають. Разом з тим ніхто не заперечує, що при наданні кредитів та допомоги КНР не бере до уваги політичну ситуацію, стан прав людини тощо. Але чи може звертати на це увагу держава, в якій влада сама порушує ці права?

Прихильники прогресивної ролі КНР в розвитку країн Африки натомість приводять інші факти: «станом на березень 2018 р. Китай збудував в Африці 6,5 тис. км залізниць, 6 тис. км автомагістралей, 9 портів, 14 аеропортів, 34 електростанції, 10 потужних ГЕС і близько 40 промислових парків. Навіть штаб-квартира Африканського Союзу є подарунком китайських інвесторів. Загалом китайські компанії реалізують понад 2500 проектів у 55 країнах континенту. Більше того, не можна не згадати той факт, що КНР стала посередником у процесі створення Африканської континентальної зони вільної торгівлі» [19].

На користь цієї позиції може свідчити факт проведення восьмої міністерської конференції ФОСАС у грудні 2021 р. в Дакарі (Сенегал). В заключній декларації КНР і 53 африканські країни висловили солідарність у боротьбі з коронавірусом, підтримали рішення КНР відмовитися від авторських прав на протиковідні вакцини та висловили впевненість в подоланні пандемії. Звернімо увагу, що Бейджин гарантував надання африканським країнам всієї необхідної допомоги [20].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, політика КНР щодо Африки пройшла тривалий складний шлях. До середині 1950-х років ХХ ст. про неї як самостійний напрямок зовнішньої політики говорити не варто. З середині 1950-х до середині 1970-х років ця політика формувалася й розвивалася під

впливом маоїстської ідеології, яка передбачала всебічну допомогу національно-визвольним рухам і молодим незалежним державам у їхній боротьбі проти колоніалізму та імперіалізму. Наразі це цілком сформована стратегія, спрямована на просування економічних інтересів Китаю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волович О. Африканська політика Китаю. *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Борисфен Інтел»*. 2019.07.18. URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/afrykanska-polityka-kytayu/>
2. Judith van de Looy. Africa and China: A Strategic Partnership? ASC Working Paper 67/2006. African Studies Centre Leiden, The Netherlands. 2006. P. 15. URL: <https://www.ascleiden.nl/pdf/wp67.pdf>
3. Wenping He. China's Perspective on Contemporary China-africa Relations. *China Returns to Africa. A Rising Power and a Continent Embrace*. New York: Columbia University Press. 2008. P. 143–165. URL: https://ciaotest.cc.columbia.edu/book/cup/0005392/f_0005392_4696.pdf
4. Kerry Brown, Zhang Chun. China in Africa – Preparing for the Next Forum for China Africa Cooperation. Chatham House. Asia Programme. 2009. June. 18 p. URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Asia/0609ch_af.pdf
5. Томберг Р. Успіхи африканської стратегії Китаю. АУК Асоціація українсько-китайського співробітництва. 2010. 30 квітня. URL: <https://ауц.орг.уа/успехи-африканской-стратегии-китая/>
6. Татакі Д. Сучасний стан співробітництва між Китаєм та країнами Африки: інвестиційний аспект. *Політикус*. 2021. Випуск 6. С. 107–110. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/14732/1/Tataki.pdf>
7. Терентьєва О. Китай у неоколоніальному змаганні за Африку: новачкам щастить? *Політична кристика*. 2021.07.16. URL: <https://politikrytyka.org/2021/07/16/kytaj-u-neokolonialnomu-zmaganni-za-afryku-novachkam-shhastyt/>
8. Федів Р. Політичні та економічні позиції Китаю в Африці (сучасний стан). *Проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 8. С. 208–230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pmv_2014_8_14
9. Larry Hanauer, Lyle J. Morris. China in Africa Implications of a Deepening Relationship. RAND Corporation. 2013. 31 December. URL: https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB9760.html
10. Hans Spross. Why has China invited African army chiefs to Beijing? *Deutsche Welle*. 2018. 29 June. URL: https://www.dw-com.translate.google/en/why-has-china-invited-african-army-chiefs-to-beijing/a-44462013?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=op,sc
11. Кот Р. Більше ніж економіка. Китай нарощує оборонне співробітництво з країнами Африки. Китай поглинає Африку. Strategic Group Sofia. 2018. URL: <https://sg-sofia.com.ua/kitaj-poglinaje-afriku-zikl-materialiv>
12. Thrall Lloyd. China's Expanding African Relations: Implications for U.S. National Security. Santa Monica, CA : RAND Corporation. 2015. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR905.html. Also available in print form.
13. Бєленко І. Піднебесся чорного континенту. Як Китай захоплює Африку в XXI столітті. *Дзеркало тижня*. 2018. № 18–19. 18 травня. URL: <https://zn.ua/ukr/international/pidnebessya-chornogo-kontinentu-278235.html>; Китайський колоніалізм в Африці. *Мілітарний портал*. 2020. 15 жовтня. URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/kytajskey-kolonializm-v-afrytsil/>
14. Мельник Ю. Підступи «китайського злодія» в Африці. *Листи до приятелів*. Журнал думки і чину. 2016. 20 лип. URL: <https://lysty.net.ua/pidstupy-kytaysko-h-zlodiy-a-v-afry/>
15. Кошовий С. Діяльність Китайської Народної Республіки в Організації Об'єднаних Націй. *Україна–Китай*. 2019. № 17(3). С. 62–71 URL: https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2019/10/N17_fw.pdf
16. Xi announces 10 major programs to boost China-Africa cooperation in coming 3 years. *China Daily*. 2015. 4 December. URL: https://www.chinadaily.com.cn/world/XiattendsParisclimateconference/2015-12/04/content_22631225.htm
17. Гвоздь В. Китай сьогодні: Підсумки Форуму китайсько-африканського співробітництва. *Китай поглинає Африку*. Strategic Group Sofia. 2018. URL: <https://sg-sofia.com.ua/kitaj-poglinaje-afriku-zikl-materialiv>. Ibidem.
18. Сидоржевський М. Лідер Китаю обіцяє Африці зростання завдяки «новому Шовковому шляху». *Deutsche Welle*. 2018. 9 березня. <https://www.dw.com/uk/лідер-китаю-обіцяє-африці-зростання-завдяки-новому-шовковому-шляху/a-45329879>
19. Кикина А. Континент надії чи нова ціль неоколоніалізму: як Африку бачать США і Китай? Аналітичний центр ADASTRA. 2020.02.10. URL: <https://adastra.org.ua/blog/kontinent-nadiyi-chi-nova-cil-neokolonializmu-yak-afriku-bachat-ssha-i-kitaj>
20. The Eighth FOCAC Ministerial Conference Achieves a Full Success. URL: http://english.www.gov.cn/statecouncil/wangyi/202112/02/content_WS61a882f3c6d0df57f98e5eac.html; Dakar Declaration of the Eighth Ministerial Conference of the Forum on China-Africa Cooperation/. URL: <https://chinaglobalsouth.com/analysis/focac-8-building-africa-china-relations-that-are-more-profitable-for-africa/>